

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 75 (1990)
Heft: 2

Artikel: Il radio : in mied impurtont per la capientscha interromontscha?
Autor: Mazzetta, Anita
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881602>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 05.05.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

I R A D I O

In mied impurtont per la capientscha interromontscha?

A N I T A M A Z Z E T T A

Introducziun

La damonda tgei muntada ch'ils mieds da massa electronics hagien per mantener e promover il romontsch ei adina puspei vegnida tschentada. En general ein ins d'accord ella Romontschia ch'ina dallas finamiras dil radio e dalla televisiun romontscha seigi quella da promover la capientscha enteifer ils tschun idioms. Las pli grondas differenzas dat ei denter il sursilvan ed il ladin. Cun la lavur dil radio e dalla televisiun hagien ins saviu contonscher in'acceptanza ed ina megliera capientscha denter quels dus idioms, aschia scriva Chasper Stupan¹ il manader dil studio regional DRS a Cuera.

Malgrad quella constataziun para ei denton tuttina da dar difficultads ella comunicaziun interromontscha, sco quei ch'igl ei vegniu constatau en differentas retschercas. C. Solèr remarca p. ex. en sia retscherca linguistica² che las differenzas denter ils idioms fetschien difficultads als Sursilvans da capir il ladin. En contact cun plidaders dall'Engiadina discuorien perquei mo 42% dils da Lumbrein romontsch, il rest tudestg. Buca allas diffe-

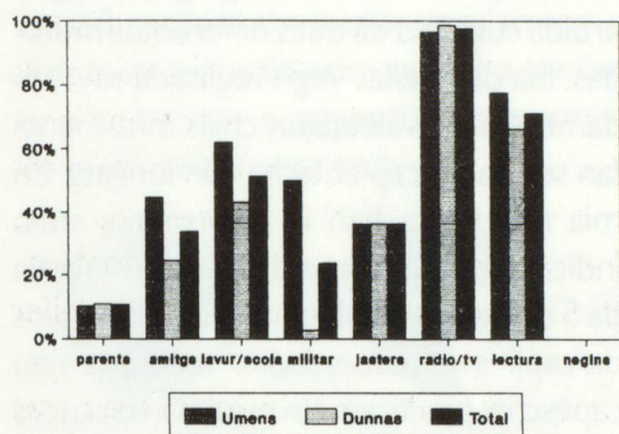
renzas linguisticas denter il sursilvan ed il ladin, mobein a fenomens sociocultural attribuescha J. Fischer³ denton las difficultads dalla comunicaziun interromontscha. En sia retscherca han 80% dils Romontschs manegiau ch'els capeschien era tschels idioms, mo 35% da quels ein denton prompts dad era duvrar lur idiom en autras valladas romontschas. Fischer manegia perquei ch'ils cunfins denter ils differentis idioms seigien aunc adina insuperabels, malgrad p. ex. la televisiun romontscha che fetschi diever da tuts idioms. Ina gronda part dils Romontschs prefereschi perquei il tudestg ordeifer l'atgna regiun.

Quellas constataziuns han intimau mei d'intercurir, en emprema lingia cuagl agid da questunaris, la capientscha e l'acceptanza denter ils Sursilvans ed ils Ladins. Cheu en quei artechel lessel jeu presentar mo in aspect da quella retscherca, numnadamein l'impurtonza dil radio romontsch per promover la capientscha dil ladin tier ils Sursilvans.

Da 198 questunaris ch'jeu hai tarmess el contuorn da Trun, Mustér e Vella ein 107 vegni returnai, quei che corrispunda ad ina quota da retuorn da circa 54%. Vitier vegnan aunc 25 questunaris ch'ei vegni cumpletai cun in test da cumpetenza linguistica. Totalmein seresulta cun quei ina quota da retuorn da 59%. La selecziun dils informants ei succedida risguardond ton sco pusseivel lur representanza el liug, quei concernent la schlatteina, la vegliadetgna, la scolaziun, il mistregn ed il lungatg.

Ils contacts cul ladin

Per eruir ils contacts ch'ils Sursilvans han cugl idiom ladin ein ils informants vegni confruntai cun la damonda suandonta: Entras tgei persunas ni mieds essas Vus gia vegni en contact cugl idiom ladin?

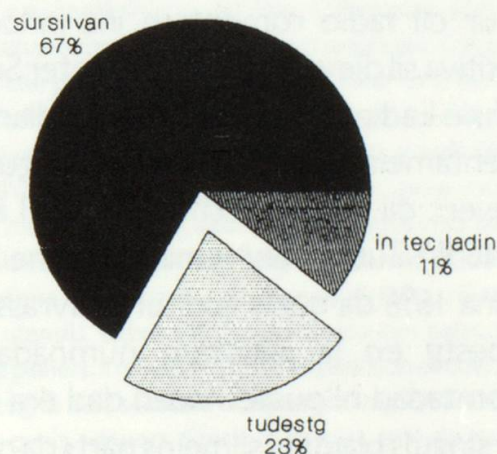
Sco quella grafica muossa giogan ils mieds da massa electronics ina fetg gronda rolla per ch'ils Sursilvans sappien insumma vegnir en contact cul ladin. Prest 98% dils informants sursilvans indicheschon tals contacts entras il radio ni la televisiun. Dètg biars, numnadamein 71%, indicheschon era dad esser vegni en contact cul ladin entras texts ladins. Quels contacts ein denton in bien ton meins frequents che quels entras ils mieds da massa electronics e serestrenchon en emprema lingua a texts cuorts e sempels sco p. ex. texts da canzuns.

Pli rars ein denton ils contacts persunals cun Ladins. Las pli grondas pusseivladads per tals contacts porschan la lavur e la scolaziun, quei cun 52%. Tier quels contacts san ins denton constatar ina gronda differenza denter umens e dunnas: 62%

dils umens indicheschon tals contacts, denton mo 43% dallas dunnas. Il medem vala era pils contacts cun amitgs e collegas ladins che muntan totalmein a 33%: Leu indicheschon 45% dils umens tals contacts, denton mo 24% dallas dunnas. Sch'ins considerescha aunc ils 50% dils umens ch'ei vegni en contact cul ladin entras il militar seresultan pils umens in tschuat dapli contacts cun Ladins.

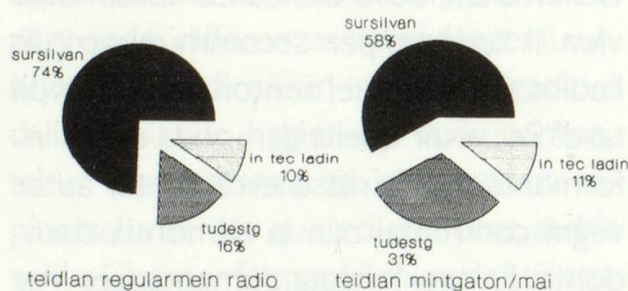
Il diever dil lungatg cun Ladins

Aunc avon paucs onns era il lungatg da communicaziun denter Sursilvans e Ladins en general il tudestg. Sco jeu hai gia menziunau en l'introducziun ha C. Solèr aunc constatau igl onn 1983 en sia retschercha che 58% dils da Lumbrein drovien il tudestg per secommunicar cun Ladins. Co vesa quei denton ora 7 onns pli tard? Per eruir quella damonda ein ils informants da mia retschercha denter auter vegni confruntai cun la damonda suandonta: En tgei lungatg dumandasses Vus in nunenconuschent en l'Engiadina bassa per ina informaziun?

Aunc adina 23% dils Sursilvans duvrassen il tudestg enviers in nunenconuscent da l'Engiadina bassa. Il tudestg vegn elegius dalla gronda part per «capi in l'auter». In informant manegia perfin, «il sursilvan ed il ladin ein memia differents» ed in auter, «quei vegn preferiu dad omisduas varts». Dils 67% che elegessen il sursilvan manegia la gronda part, «ins sa supponer ch'ei capeschien» ni «jeu sesentel pli segirs en sursilvan, il lungatg da mintgadi».

Tgei influenza ha il consum dallas emissiuns dil radio romontsch sin quei diever dil lungatg? Per quei intent vegn il diever dil lungatg dils informants che teidlan regularmein radio romontsch cumparegliaus cul diever dils informants che teidlan mo mintgaton ni schizun mai emissiuns romontschas.

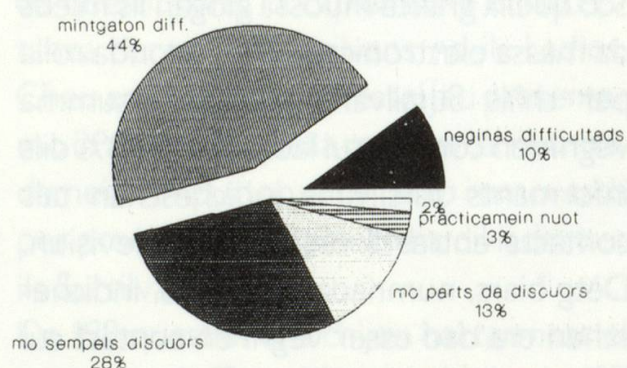

Sco quei seresulta dallas duas graficas ha la lavur dil radio romontsch ina influenza positiva sil diever dil lungatg denter Sursilvans e Ladins. Ils auditurs che teidlan frequentamein las emissiuns fan pli tgunsch diever dil romontsch enviers Ladins (+16%). Tuttina eisi remarcabel che aunc adina 16% da quels auditurs duvrassen il tudestg en la situaziun numnada. La promptadad ni pusseivladad dad era duvrar singuls plaids ni silmeins parts da plaids

da tschei idiom paran denton buca da vegnir influenzadas entras il radio romontsch.

La capientscha dil ladin

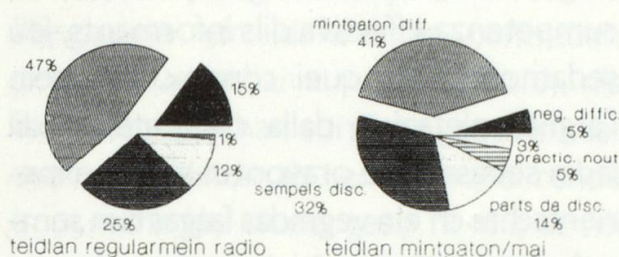
La cumpetenza d'in lungatg sa vegnir eruida cugl agid da duas differentas metodas. Ina da quellas vegn realisada sin fundament dalla valetaziun ch'ils informants fan sez da lur capientscha d'in lungatg. En mia retschercha han ils informants stui indicar lur capientscha dil ladin en ina scala da 5 che va da «jeu hai neginas difficultads da capir in discuors ladin» tochen a «jeu capeschel practicamein nuot d'in discuors ladin».

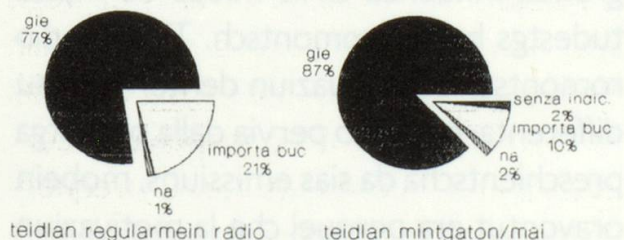
Pli che la mesadad dils informants, 54%, indichescha da haver neginas ni mo paucas difficultads da capir ladin. Quei vala oravontut pils informants denter 45-65 onns cun ina quota d'ina buna capientscha da schizun 64%. Ils informants pli vegls mo era quels pli giuvens contonschan denton strusch la quota media da 54%. Ina buna capientscha san ins plinavon constatar tier ils informants che han frequentau ina scolaziun superiura alla scola pro-

fessiunala. Da quels indichesch 71% da haver neginas ni mo paucas difficultads, da quels senza ina scolaziun superiura denton mo 46%.

Era cheu interessescha puspei la damonda, schebein il radio sa effectivamein megliurar la capientscha da tschels idioms. Con buna ei pia la capientscha dil ladin tier quels Sursilvans che teidlan regularmein e con buna ei quella tier quels che teidlan mo mintgaton ni schizun mai las emisiuns dil radio romontsch?

La buna capientscha dil ladin s'augmenta per 16% tier quels che teidlan regularmein radio. Bein ina quota da success! En vesta all'impurtonza ch'ei vegn en general dau al radio gest sco mied che duess megliurar e promover la capientscha interromontscha, ei quei augment plitost mudests. Oravontut sch'ins considerescha aunc ils resultats dalla damonda suandonta ch'ei vegnida tschentada sco damonda da controlla: Sch'il radio romontsch dumandass d'astgar far ina intervesta cun Vus, preferesses sche las damondas vegnessen tschentadas en sursilvan?

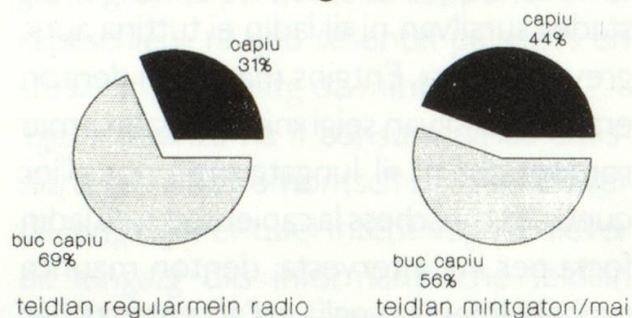
En ina situaziun sco quella d'ina intervesta, nua ch'ei setracta buca mo da tedlar in discuors mobein era da reagir corrispuondentamein sigl udiu, ein ils resultats in bien ton meins favoreivels. Da quels che teidlan regularmein radio giavischassen 77% ina intervesta sursilvana. En l'argumentaziun manegia ina gronda part da quels ch'ei «fuss pli segir» cun in intervestader sursilvan ni «il ladin ei tuttina aunc grevs per nus». Entgins manegian denton era ch'il sursilvan seigi «nies lungatg», «miu romontsch» ni «il lungatg preferiu». Tier quels tals tunschess la capientscha dil ladin forza per ina intervesta, denton maunca probablamein la veglia ni l'acceptanza per quei idiom.

Relativai vegnan ils resultats dall'atgna valetaziun dalla capientscha dil ladin plinavon dils resultats d'in test da competenza, la secunda metoda per eruir la capientscha. 25 informants han tedlau il suandont text registrau, in text che savess corrispunder ad ina novitad legida al radio romontsch:

«Ün dals grands problems cul qual ils pes-chaders da la California vegnan confruntats danövmaing es il lavar or. Quels ston constatar cha quist uschedit sport vegn promovü e propagà sül muond inter. Differentas jadas han rapreschantants da l'uniun da pes-chaders stuvü as persvader che plüssas gruppas staivan a lavar or a Burmin. Cun l'ambiziun da chattar ün zich or — pel solit as tratta qua da granins chi raggiundschan apaina la grandezza dal cheu d'ün'aguoglia — vegna lavà, chürà, chavà e vout in tuorn tocs inters dal let dals flüms. Ün indriz chi's ha observà d'incuort rivaiva a la lungezza da var 10 meters. Quai d'eira ün indriz our da chanals da tola, cribels ed oters utensils. Lapro s'inclea ün'equipa cun palas, zapuns e palfiers. Il resultat da quist'expediziun es quel cha'l flüm es gnü miss suotsura cumplettaing. Quant lönych craian quels signuors directurs da cura amo da stuvair

vender l'ultim rest natüra, spogliar flüms, auals e gods sainza far cas da las consequenzas!»

Ils informants han stuiu numnar cuortamein il cuntegn da quei text. Els vessen pia sulettamein stuiu numnar ch'ei mondi en quei text pil lavar aur. Era cheu hai jeu puspei cumparegliau la capientscha da quels che teidlan regularmein radio cun quels che teidlan mo mintgaton ni schizun mai.

Ils resultats da quei test ein sorprendents. Procentualmein la megliera capientscha han buca quels informants che teidlan stediamein las emissiuns dil radio romontsch mussau, mobein quels che teidlan mo mintgaton ni schizun mai quellas emissiuns. Da quels che teidlan regularmein radio han 69% buca capiu il cuntegn dil text!

Conclusiun

Malgrad ils resultats pauc encuraschonts dil test da cumpetenzza san ins dir, ch'il radio romontsch ha in'influenza positiva sin la communicaziun interromontscha. Las emissiuns ladinhas, ch'ei la pli gronda pusseivladad insumma pils Sursilvans da vegnir en contact cun quei idiom, influenzeschan positivamein il diever dil lungatg. La promptadad dils Sursilvans da duvrar il

romontsch cun Ladins vegn numnadamein augmentada. In factur decisiv per quell'elecziun dil lungatg ei denter auter l'atgna valetaziun ch'il plidader fa da sia cumpetenzza linguistica. Cheu vesan ins, che buca mo ils resultats dalla cumpetenzza effectiva dil ladin giogan ina rolla pil diever dil lungatg, mobein era la cumpetenzza ch'il plidader sez crei da haver en quei lungatg. Aunc buca declarada ei cun quei denton la gronda differenza denter l'atgna valetaziun dalla cumpetenzza e la cumpetenzza effectiva dils informants. Jeu sedamondel en quei connex, schebein l'atgna valetaziun dalla cumpetenzza dil ladin sebas buca oravontut sin las experiences ch'ei vegnidas fatgas cun sempls discuors, sco quei vegn p. ex. duvrau en las moderaziuns dil radio romontsch, e che quella cumpetenzza tonscha denton strusch per texts pli pretensius sco il text ch'els informants han giu da tedlar. In auter factur ch'ins astga tenor miu manegiar era buca tralaschar en quei connex ei quel, ch'il success dil radio romontsch per la capientscha denter ils idioms vegn punctuaus continuadamein e da tuttas varts.

En general vegn ei denton buca dubitau ch'els mieds da massa electronics hagian ina gronda influenza sil lungatg dils auditors. Adina puspei numnada vegn p. ex. la gronda influenza ch'els mieds da massa tudestgs han sil romontsch. Tier il radio romontsch ei la situaziun denton empau differenta, buca mo pervia dalla pli pintga preschientscha da sias emissiuns, mobein oravontut era perquei che la motivaziun

da saver in auter idiom romontsch ei bia pli pintga che quella da saver bein tudestg. Tier ils 25 informants ch'han fatg il test da cumpetenzza san ins observar fetg bein che la capientscha dil ladin dependa era dalla motivaziun da saver quei idiom, sco quei seresulta dallas rispostas sin la domanda: Lesses Vus bugen saver empau meglier il ladin? Dils informants ch'han buca capiu il text han varga 62% mussau expressivamein negina motivaziun: «daco duess jeu», «pertgei duess jeu, la Surselva e l'Engiadina ein differentas cuntradas, pertgei buca schar a mintgina il siu», «ils biars tschontschan sursilvan, daco stuesen nus s'adattar als Ladins», «quei renda buc», «sche jeu stuess gest» ni «mo sch'ei mass senza gronds sforzs». Talas rispostas hai denton buca dau tier quels informants ch'han capiu il text.

Sin fundament dils resultats da mia re-tscherca concludel jeu che la lavur dil radio romontsch ha aunc buca saviu promover tier ils Sursilvans in'acceptanza ed

ina capientscha sufficiente dil ladin. Ulteriurs sforzs per dismetter las difficultads linguisticas sco era las barrieras socioculturalas ein indispensabels. Per dismetter tenutas negativas denter differentas cuminonzas propona la psicosociologia p. ex. da promover stretgs e buns contacts. In pass en quella direcziun san esser las scuntradas romontschas sco era contacts sil camp dalla cultura, dil sport e.a.v. Inagada ch'ins ha cuntionschiu ina buna acceptanza vicendeivla san ins era far diever cun success dad autras pusseivladads per promover la capientscha denter ils idioms. La capientscha auditiva ch'il radio romontsch promova savessen ins quei mument approfondar cun l'expressiun scretta. Cun activar schibein il senn auditiv sco era quel visual san ins numnadamein augmentar considerablamein l'enconuschientscha d'in lungatg jester, in principi che mintga scolast da lungatgs practichescha.